

Bolivian Pariti-saaren keramiikkalöydöt Tiwanaku-eliitin koristautumis- ja pukeutumistottumusten kuvastajina

Antti Korpisaari

Johdanto

Johtamani suomalais-bolivialainen kaivausryhmä paikansi v. 2004 Bolivian ylätasangolta, Titicacajärven kaakkoisosassa sijaitse-valta Pariti-saarelta kaksi valtavaa keramiikkauhria. Kaivoimme näistä vuoden 1000 jKr. tienoille ajoittuvista uhri-konteksteista ensimmäisen v. 2004 elokuussa ja palasimme Paritiin huhtikuussa 2005 tutkimaan toisen uhrikuopan. Käsittelin Pariti-tutkimustemme taustaa ja tuloksia hiljattain *Muinaistutkijassa* julkaistussa kirjoituksessani (Korpisaari 2005). Tässä artikkelissa en enää paneudu Paritin keramiikkauhriin yleisellä tasolla, vaan keskityn yhden esineryhmän – keraamisten ihmismuotokuvien – analysointiin. Kolmisenkymmentä uhrikuoppa 1:n saviastiaa sekä puolisenkymmentä keraamista miniatyyri-veistosta tarjoavat ainutlaatuisen mahdollisuuden tarkastella Tiwanaku-kulttuurin loppuvaiheen mies- ja naisylimysten koristautumis- ja pukeutumistottumuksia. Tiwanaku-periodin aikaisia koruja tunnetaan melko vähän, eivätkä muinaistekstiilitkään ole säilyneet Bolivian ylätasangolla kuin aivan poikkeustapauksissa. Tätä taustaa vasten Paritin keramiikka tarjoaa tutkimukselle

uuden mielenkiintoisen lähtökohdan.

Tiwanaku-kulttuuri on nimetty kuuluisan Tiwanakun löytöpaikan mukaan. Jo varhaiset espanjalaiskronikoitsijat kiinnittivät huomiota tämän muinaiskaupungin megaliittimäisten temppele- ja palatsirakennelmien jäännöksiin (esim. Cieza [1553] 2000: 350-353; Cobo [1653] 1990: 100-107). Arkeologisesti on voitu todentaa, että Tiwanakun rauniot kattavat n. 6,5 neliökilometrin alueen. Kukoistusaikanaan (n. 500–1000 jKr.) tässä tärkeässä keskuksessa lasketaan asuneen n. 15 000–20 000 henkeä (Kolata 2003: 15). Nykykäsityksen mukaan suora Tiwanaku-valtapiiri rajoittui Titicacajärven eteläpuoliselle ylätasankoalueelle (n. 3800–4000 m mpy). Tämän ydinalueen mukulakasvi- ja laamaeläintuotantoa täyden-nettiin kuitenkin perustamalla mm. maissia ja kokapensasta viljeleviä enklaveja/kolonioita Andien leudommille rinnealueille Moqueguan, Azapan ja Cochabamban laaksoihin. Vaihtokaupan ja poliittisten allianssien kautta Tiwanaku-esineistö kulkeutui laajalle alueelle.

Titicacajärvi oli pyhä inkoille, ja arkeologiset tutkimukset järven eteläpään saarissa osoittavat sitä kunnioitetun jo Tiwanaku-aikaan: inkoille tärkeiltä pyhäntöpaikoilta ns. Auringon ja Kuun saarilla on

kaivauksissa usein tavattu myös Tiwanaku-materiaalia (Bauer & Stanish 2001; Pärssinen 2003: 255-259; 2005a: 212-215; Stanish & Bauer 2004). Paritin runsaat keramiikkauhrit liittyvät suoraan Titicacan pyhyyteen. Keramiikka-astiat on ehkä uhrattu järvi-jumaluuksille osana vuosittain syklisesti toistuneita uskonnollisia menoja tai poikkeuksellisempaa esimerkiksi kuivuudesta johtunutta kriisiriittä.

Aineiston kuvaus

Käsittelen tässä artikkelissa Paritin uhrikuoppa 1:stä löytyneitä veistoksellisia ihmisaiheisia astioita ja pienoispatsaita ($n = 38$).¹ Aineiston lukumäärältään suurin alaluokka ovat ihmispään muotoon muovatus ns. muotokuva-astiat eli *wako retratot* ($n = 10$). Lisäksi kahdessa tapauksessa *wako retrato* toimii suurehkon kulhomaisen astian jalustana.² Kaikissa kahdessatoista tapauksessa Paritin keraamiset kasvokuvat esittävät miehiä. Yhdeksän uhrikuoppa 1:n astiaa esittää istuvia tai polvistuneita naisia. Samantyyppisiä miesastioita keramiikkauhri sisälsi kahdeksan. Neljä Paritin astiaa on muovattu ihmisjalan muotoon. Lisäksi erään Paritin pikarin ulkopuolta koristaa veistoksellinen ihmisfiguuri. Aineistoon kuuluu myös kaksi keraamista pienoispatsasta sekä kaksi fragmentarisempaa patsasta tai koriste-elementtiä. On syytä muistaa, että yhtä aivan ehjänä säilynyttä muotokuva-astiaa lukuun ottamatta kaikki tässä käsittelemäni esineet löydettiin enemmän tai vähemmän fragmentarisina ja että rekonstruoinnin jälkeenkin niiden suuresta valtaosasta puuttuu palasia.

Muotokuva-astiat

Eräs Paritin keramiikkauhrien huomattavimmista piirteistä on parillisuuden korostaminen useilla eri tasoilla (ks. Korpisaari 2005; Sagárnaga & Korpisaari 2005: 46). Muotokuva-astioiden – joihin tässä on luettu

myös muotokuvajalustaiset kulhot – joukossa on kolme esineparia ja kuusi paritonta esinettä. Pareista ensimmäisen muodostavat pienet n. 13 cm korkeat astiat (esineet 1 ja 2), joista toinen (esine 1) löytyi täysin ehjänä.³ Kuvatun miehen tukka on lyhyt, eikä hänellä ole pulisonkeja. Miehen kasvot ja nenä ovat hyvin leveät. Hänellä on korvakorut⁴ sekä huulikoru alahuulessaan. Kaikesta päätellen toinenkin muotokuva-astiapari (esineet 3 ja 4) esittää tätä samaa miestä – tai miehen arkkityyppiä. Tukka on samaan tapaan lyhyt ja pulisongiton, ja niin korvakorut kuin alahuulen huulikorukin täsmäävät. Poikkeuksiakin on: esineet 3 ja 4 ovat huomattavan suuret (korkeus n. 28 cm), kasvoja ja nenää ei ole kuvattu kovinkaan leveiksi, ja kaulassaan miehellä on takaa avoin nelivöinen (metallinen?) kaularengas.⁵ Kolmannen muotokuva-astiaparin muodostavat suosansa menettäneet esineet 5 ja 6.⁶ Ne kuvaavat miestä, jolla on niskapituinen tukka, päässään leukahihnalla varustettu päähine, ja oikeassa poskessaan kokamälli. Esineiden 5 ja 6 kuvaamalla miehellä ei ole minkäänlaisia koruja.

Parittomien muotokuva-astioiden ryhmään lukeutuu joitakin Paritin upeimpia taide-aarteita. Kookas esine 7 kuvaa vaikuttavaa päähinettä/kypärää kantavaa miestä. Hänellä on korvakorut, ja alahuussa on ollut sittemmin irronnut huulikoru. Mustaksi värjättyä kypärämäistä päähinettä koristaa korkea diadeemi. Päähineen etuosaan on lisäksi kuulunut sittemmin irronnut tuntematon koriste-elementti. Esine 7:n tavoin myös esine 8 on poikkeuksellisen näyttävä. Se kuvaa ”turbaanimaista” päähinettä kantavaa miestä, jolla on suuret korvakorut ja kokamälli oikeassa poskessaan. Tällä miehellä ei ole huulikorua. Hänen tukkansa on niskapituinen, ja hänellä on pulisongit. Tyylitellyt kissaeläinaiheet koristavat päähinettä.

Esine 9 on muista ryhmänsä edustajista poiketen valmistettu mustasta maalaamattomasta savesta. Astia on hyvin fragmentaarinen, mistä syystä yksityiskohtia on

Kuva 1. Paritin muotokuva-astioita. Ylhäällä vasemmalta lukien esineet 1, 8 ja 6. Alhaalla vasemmalla esine 7, oikealla esine 11. Kuvat Antti Korpisaari.

Kuva 2. Kaksi muotokuva-astiaa. Vasemmalla esine 3, oikealla esine 2. Kuva Antti Korpisaari.

hankala hahmottaa. Miehellä on kuitenkin ylöspäin levenevä päähine, ja hänen tukkansa vaikuttaisi olevan niskapituinen. Koruja hänellä ei ole. Esine 10 on vieläkin fragmentarisempi ja on alkujaan saattanut olla kulhon jalusta. Kuvatulla miehellä ei vaikuta olleen koruja. Hänen tukkansa on niskapituinen, ja oikeassa poskessa on kokamälli. Esineet 11 ja 12 ovat muotokuva-jalustaisia kulhoja. Esineen 11 jalusta esittää leveäpäistä miestä, jolla on pitkä tukka ja pulisongit. Hänellä ei ole korvakoruja, mutta ylähuulessa on huulikoru ja kaulassa roikkuu kolmirivinen rintakoriste. Esine 12:n jalustaan kuvatus miehen tukka on pitkä, ja hänellä on pulisongit. Korvissa on reiät, ja kaulassa roikkuu kaksirivinen rintakoriste.

Naisastiat

Siinä missä Paritin muotokuva-astioihin lukeutuu paljon yksittäisiä esineitä, naisastioiden suhteen parillisuus on hallitseva piirre: yhdeksän esineen joukossa on neljä paria ja vain yksi pariton ”nainen”. Esineiden

13 ja 14 esittämä nainen on kuvattu erittäin luonnollisesti. Hän vaikuttaisi istuvan jalat ristissä ja kantaa selässään, hartiahuivinsa alla suurehkoa astiaa, jonka kaulaosa on samalla itse varsinaisen astian suu. Naisen pitkä tukka roikkuu pään sivuilla kahtena ”saparona” tai palmikkona. Hänen ainoat korunsa ovat pari rannerenkaita. Naisella on päällään jonkinlainen pitkä ”mekko” ja edestä kiinnitetty hartiahuivi. Uumaa kiertää leveä kangasvyö, jonka reunat on koristeltu. Myös hartiahuivin koristelu on kuvattu tarkoin.

Esineparin 15 ja 16 kuvaaman naisen kasvot ovat luonnolliset, vartalo melko skemaattinen. Nainen on puoliksi polvillaan, oikea polvi ja vasen jalkaterä maata vasten. Kätet ovat näkymättömissä, todennäköisesti hartiahuivin alla. Tukka (tai huntu?) on tälläkin kertaa pitkä ja roikkuu kahtena ”saparona” kasvojen kummankin puolen. Nainen on pukeutunut ”mekkoon”, jonka päällä on edestä kiinnitetty, koristeltu hartiahuivi. Koruja hänellä ei ole. Esineparin 17 ja 18 naisen jalkoja ei ole kuvattu lainkaan; muuten vartalon kuvaus vastaa esineiden 15

Kuva 3. Paritin naisastioita. Vasemmalta lukien esineet 15, 13, 17 ja 16. Kuva Antti Korpisaari.

ja 16 naista. Hartiahuivin komea koristelu tuo mieleen esineparin 13 ja 14. Mustatukkaisen naisen palmikoita/”saparoita” vaikuttaisi verhoavan jonkinlainen punertavasävyinen huntu, joka laskeutuu kasvojen kummankin puolen. Esineiden 19 ja 20 muodostama naispari sekä esineen 21 kuvaama pariton nainen muistuttavat läheisesti esineparin 17 ja 18 naista. Aivan kuten esineiden 15 ja 16 tapauksessakin, rajaa tukkalaitteen ja/tai hunnun välillä on vaikea vetää.

Miesastiat

Tähän kahdeksan astian luokkaan kuuluu kaksi paria, yksi kolmen läheisesti toisiaan muistuttavan astian ryhmä ja yksi pariton esine. Pareista ensimmäinen (esineet 22 ja 23) edustaa Paritin keramiikkataiteen kirkkainta kärkeä. Kuvattu mies istuu polvet rintaa vasten vedettyinä. Vasemmalla käsi-varrellaan hän kannattelee suurta pilkullista vesilintua. Päätä ja kaulaa lukuun ottamatta miehen koko vartaloa verhoaa pystysuorin värikyvyhykkein koristeltu tunika. Kaulassaan miehellä on jonkinlainen (kankainen?) kauluri. Syvät uurteet (tai rituaaliarvet?) peittävät hänen kasvojaan. Korvissa on reiät, ja pitkä tukka on kerätty palmikolle tai ”poninhännälle” – pulisonkeja miehellä ei ole. Hänellä on päässään lievästi nelikolkkainen hattu, jonka reunus on muuta päähinettä leveämpi.

Esineet 24 ja 25 poikkeavat muista luokkansa astioista siinä, ettei niissä ole pyritty kuvaamaan kokonaista miesvartaloa: komeasti muovailletut miespäät on liitetty lähinnä nelikärkistä hedelmää muistuttavaan alaosaan. Kuvatun miehen tukka on takaa niskapituinen tai pitempi, ja hänellä on pulisongit. Korvissa ei ole koruja tai reikiä, mutta ylähuulessa on huulikorun mentävä reikä. Miehen kaulassa riippuu kolmirivinen rintakoriste. Esineet 26, 27 ja 28 esittävät käytännössä yhtä ja samaa polvet koukussa kyykkivää mieshahmoa. Esineillä on kuitenkin joitakin pieniä keskinäisiä eroja koossa yms.⁷ Miehen vaateetusta ei ole

kuvattu laisinkaan. Hänellä on pitkä auki oleva tukka ja pulisongit sekä huulikoru ylähuulessaan. Kaulassa riippuu komea rintakoriste. Esineiden 26 ja 28 tapauksessa miehellä on lisäksi ranne- ja nilkkakorut.

Esine 29 poikkeaa monella tavalla muista miesastioista. Henkilön pää ja kasvot on kuvattu sen verran skemaattisesti, että hänen tunnistamisensa todennäköiseksi mieheksi on täytynyt tehdä vaateuksen – paidan/tunikan ja jonkinlaisten polvihousujen – perusteella. Polvillaan olevan ”miehen” selässä roikkuu ketun, vuoristokissan tai vastaavan melko pienikokoisen nisäkkään talja. Hänen tukkansa (päähineensä?) vaikuttaa olevan pitkä ja auki. ”Miehen” kasvoja reunustaa melko erikoinen ”tiaaramainen” kahdestatoista pyöreästä kellertävästä motiivista koostuva koriste. Nilkoissaan hänellä on leveät korut.

Jalan malliset pikarit

Tähän pieneen ryhmään lukeutuu yksi pari ja kaksi yksittäistä esinettä. Esineiden 30 ja 31 muodostaman mustasavisen pikariparin viisivarpaiset jalat on muotoiltu melko naivistisesti. Tästä syystä ne voisivat ihmisjalkojen ohella olla tulkittavissa esimerkiksi apinanjaloina. Nilkkaa kiertävä seitsenvöinen koru merkinnee kuitenkin, että kyse todella on ihmisjaloina. Esine 32 on muotoiltu paljon edellistä esineparia luonnollisemmin. Tämän jalan nilkkaa kiertää viisivöinen koru. Neljäs jalka (esine 33) on huomattavasti kolmea edellistä fragmentaarisempi, mutta lienee sekin ollut pikarin pohja. Mahdollisesta nilkkakorusta ei tässä tapauksessa ole säilynyt jälkeäkään, mutta jalkapohjaa verhoaa yksinkertainen valkoisella maalattu sandaali.

Veistokselliset ihmisfiguurit

Erään Paritin muuten muodoltaan ja koristeltaan tyyppillisen Tiwanaku-pikarin (esine 34) ulkoreunaa koristaa epätyypillinen veistoksellinen hahmo. Tassumaisista raa-

Kuva 4. Miesastioita. Vasemmalta lukien esineet 22, 24 ja 28. Kuvat Antti Korpisaari.

Kuva 5. Jalkapikari ja ihmisfiguureja. Vasemmalta lukien esineet 32, 34 ja 35. Kuvat Antti Korpisaari.

joistaan ja pitkästä hännästäään päätellen olennon vartalo on lainattu joltakin kissaeläinlajilta. Pää on kuitenkin selvästi inhimillinen. Miehellä on suuret korvakorut ja huulikoru alahuulessaan. Päähineen sivustoja koristavat siipimäiset aiheet. Tämän todennäköisen diadeemin kolmas – ylin – koriste-elementti on irronnut.

Kaksi muuta tämän ryhmän esinettä ovat itsenäisiä pienoispatsaita. 9 cm korkea esine 35 on näistä kookkaampi. Kuvattu mies istuu polvet rintaa vasten vedettyinä jonkinlaisessa

”korissa”.⁸ Hänellä on erittäin leveä ja voimakasrakenteinen nenä. Miehen kaulassa riippuu leveä rintakoriste, ja korvissa on reiät. Hänellä on pulisongit ja pitkä palmikolla tai ”poninhännällä” oleva tukka. Miehen turbaanimainen päähine on korkea ja kolmivyöhykkeinen. Sen takaosassa on muusta päähineestä poikkeava sisennetty alue. Toinen pienoispatsas (esine 36; korkeus n. 7 cm) muistuttaa päähineensä ja rei’itettyjen korviensa puolesta esinettä 35; päähine on kuitenkin tässä jälkimmäisessä

tapauksessa nelivöhykkeinen. Esineen 36 kuvaaman miehen tukka on palmikolla tai ”poninhännällä”. Pulisonkeja hänellä ei vaikuta olevan. Mahdollisen rintakoristeen jäljet ovat hävinneet.

Esineet 37 ja 38 ovat niin fragmen-
taarisia, että emme voi varmuudella tietää
ovatko ne olleet osa suurempaa koko-
naisuutta vai itsenäisiä patsaita. Noin 10 cm
korkean esine 37:n kuvaaman miehen
ylävartaloa vaikuttaa peittävän valkoisella
maalattu tunika tai paita. Valkoista väri on
myös haaroissa – todennäköisesti merkinä
pitkästä kangaskaistaleesta koostuvasta
”kietaisu-alusasusta”. Miehellä ei ole koruja,
mutta hänen kasvojaan peittää punamustalla
maalattu ruutumotiivi. Pitkähkö tukka on
kerätty niskaan jonkinlaiselle ”nutturalle”.
Miehellä on päässään kaulahihnalla varustettu
päähine/kypärä, jonka takaosaan vaikuttaisi
alkujaan liittyneen jokin sittemmin irronnut
ulkoneva koriste. Esine 38 on irtonainen pieni
ihmispää. Miehellä on korvakorut ja ala-
huulessa reikä (irronnutta?) huulikorua
varten. Hänen päätään lienee verhonnut
sittemmin irronnut päähine. Tukka on joko
hyvin lyhyt, tai sitä ei ole kuvattu lainkaan.

Aineiston analysointi

Kun Paritin 38 esineen aineistossa esiintyvät
lukuisat parit ”tiivistetään” kukin yhdeksi
komponentikseen, on käytettävissä 18
yksilöllistä miesesitystä ja 5 naisesitystä.
Jalkapikarit muodostavat oman pienen
ryhmänsä ($n = 3$), jota ei sinällään voi liittää
kumpaankaan sukupuoleen. Tämän ryhmän
todistusarvo on lähinnä siinä, että se osoittaa
nilkkakoruja käytetyn melko yleisesti.
Esineen 33 sandaali puolestaan informoi
Tiwanaku-jalkineista.

Miesesitysten suuri lukumäärä ja
variaatio antavat hyvän pohjan Tiwanaku-
eliitin koristautumistapojen analysoinnille.
Toisaalta vaatetuksen tutkiminen tämän
otoksen pohjalta on paljon ongelmallisempaa,
sillä vaatekappaleita on kuvattu vain

kolmessa tapauksessa. Naisesitysten pieni
lukumäärä ja ”standardinomaisuus” asettavat
omat rajoituksensa. Lisäksi on pidettävä
mielessä, että Paritin astioiden kuvaamat
miehet ja naiset edustavat hyvin todennäköi-
sesti Tiwanaku-aikakauden yläluokkaa. Alla
esittämäni ajatukset koskevat siis nimen-
omaan Tiwanaku-eliittiä, eikä niitä pidä
yleistämän koskemaan aikakautensa
rahvasta.

Kuudella Paritin ”miehellä” on korva-
korut ja neljällä reiät näitä varten. Kun lisäksi
otetaan huomioon että neljän miehen korvia ei
ole lainkaan kuvattu, vain neljän ”miehen”
korvat ovat varmasti sekä koruttomat että
reiättömät. Kronikkalähteistä tiedämme, että
inka-aikaan miesylimykset saivat reiät
korviinsa ja oikeuden käyttää korvakoruja
aikuistumisseremoniansa yhteydessä (esim.
Cobo [1653] 1990: 185). Myös monen esi-
inkakulttuurin ylimysmiesten tiedetään
käyttäneen suuria korvakoruja. Tässä
suhteessa korvakorujen yleisyys Paritin
miehillä ei siis yllätä. Sen sijaan on melko
mielenkiintoisia, että puisia tai metallisia
Tiwanaku-korvakoruja ei juurikaan tunneta;
Perusta, Moqueguan laaksoalueelta hauta-
löytönä talteen saatu hopeinen korvakoru (ks.
Goldstein 2005: Kuva 7.3) on tietääkseni
ainoa laatuaan.

Korvakorujen ohella huulikoru vaikuttaisi
Paritin aineiston perusteella olleen mies-
ylimysten yleisin koriste. Neljällä ”miehellä”
on huulikoru alahuulessaan ja kahdella
ylähuulessaan. Lisäksi yhdellä miehellä on
reikä alahuulessaan, toisella ylähuulessaan.
Huulikoruja tiedetään käytetyn Amazoniassa
aina meidän päiviimme saakka, mutta
Andeilta tämä tapa on täysin hävinnyt.
Tiwanaku-aikaan huulikorut vaikuttaisivat
kuitenkin olleen melko yleisiä, sillä myös
arkeologisissa kokoelmissa tällaisia (kivisiä?)
koruja on lukuisia (ks. esim. Ponce 2003:
Kuva 46.6; Posnansky 1957: Kuvataulu
LXXVI A. a).

Viidellä Paritin ”miehellä” on kaulassaan
suurehko rintakoriste. Kuvatun kaltaisia
simpukka-, luu- ja/tai kivilevyistä tai -

Kuva 6. Tämä Felipe Guaman Poma de Ayalan 1600-luvun alussa piirtämä kuva esittää ylätasankoalueen asukkaita juhlimassa. Monet pukeutumisen yksityiskohdista löytävät vastineensa vuoden 1000 jKr. tienoille ajoittuvasta Paritin ihmis-aiheisesta keramiikka-aineistosta.

helmistä koostuvia esineitä on lukuisissa museokokoelmissa (ks. esim. Berrin 1997: Kuvat 142-143) – yhtäkään tällaista ei tosin tietääkseni ole löydetty Tiwanaku-kontekstista. Kaularengas ja ”kauluri” esiintyvät Paritin aineistossa yksittäistapauksina. Kaularenkaita ei tunneta arkeologisesti. Myös ”kauluri” on poikkeuksellinen tapaus, mutta Martti Pärssinen (2005b: 32-33) on tulkinnut tällaisen koristeen kuvatun joihinkin Luoteis-Argentinan La Aguada -kulttuurin piirissä tuotettuihin metalliornamenteihin. Muihin Paritin ”miesten” käyttämiin koristeisiin kuuluvat rannekorut ($n = 1$) ja nilkkakorut ($n = 2$).

Paritin ”miesten” päähineet ($n = 9$) muodostavat hyvin heterogeenisen joukon. Vaikuttavimpia ovat esineiden 7 ja 34 diadeemikoristeiset päähineet. Muutamia tämän-tyyppisiä (kultaisia) diadeemejä tunnetaan (ks. esim. Berenguer 2000: 72; Ponce 2003:

Värikuva 61; Young-Sánchez 2004: Kuva 2.42). Kolmella ”miehellä” on turbaanimainen päähine, kahdella kaulahihnallinen malli ja yhdellä Tiwanaku-Wari-kulttuurivaiheelle tyypillisen nelikolkkahatun muunnelma. Pohjois-Chilestä ja Etelä-Perusta tunnetaan Tiwanaku-yhteyksistä kymmeniä säilyneitä päähineitä (ks. esim. Berenguer 1993), joiden vertaaminen Paritin aineistoon on vielä kesken. Paritin päähinemuodin heterogeenisyys saattaisi kieliä etnisyyksien kirjosta, sillä inka-aikaan valtion virkamiehet pystyivät erottamaan kansanryhmät toisistaan mm. päähineiden perusteella (esim. Cobo [1653] 1979: 196-197). Toisaalla Paritin päähine-aineiston moni-ilmeisyys voi ainakin osaksi johtua myös kuvattujen henkilöiden keskinäisistä statuseroista.

Paritin ”miesten” tukkatyyli vaihtelevat melkoisesti: on pitkä, puolipitkä ja lyhyttä tukkaa pulisongeilla ($n = 6$) tai ilman. Osalla

pitkätukkaisista miehistä tukka on auki, kun taas kolmella miehellä se on palmikolla/”poninhännällä” ja yhdellä jonkinlaisella ”nutturalla”. Tukkatyölienen kirjo saattaisi jälleen ainakin osittain olla yhdistettävissä etnisiin eroihin. Kolmella kuvatulla ”miehellä” on kokalehdistä muodostuva malli oikeassa poskessaan.

Kolmen ”miehen” yläruumista verhoaa paitamainen tunika, yhdellä on jonkinlaiset polvihousut ja yhdellä ”kietaisumallinen” alusasu. Ainoastaan esineparin 22 ja 23 tunika on koristeltu; koristelu muodostuu leveistä pystysuorista mustista, keltaisista ja punaisista väriävöistä. Miesten vaatetuksen ja sen koristelun kuvaamisen vähäisyys Paritin tapauksessa on huomionarvoinen piirre; Tiwanaku-kulttuurin aikalaisen, Perun Warikulttuurin miesaiheisissa astioissa tunikoiden ”rikkaan” koristelun kuvaaminen on nimittäin eräs silmään pistävimmistä piirteistä (ks. esim. Ponce 2003: Kuvat 58.1-58.3; Young-Sánchez 2004: Kuvat 6.3-6.5).⁹

Kuten jo edellä mainitsin, naisten koristautumisen analysoinnin suhteen Paritin otos on valitettavan pieni ja homogeeninen. Kaikki ”naiset” ovat pukeutuneet jonkinlaiseen mekkoon – luultavasti inka-ajalta tunnettuun vartalon ympäri kietaitavaan suorakulmaiseen kangaskappaleeseen, joka kiinnitettiin hartioilta neuloin. ”Mekkonsa” päällä kaikilla Paritin ”naisilla” on pituudeltaan vaihteleva edestä kiinnitetty hartiahuvi. Kronikkalähteistä tiedämme, että hartiahuvi oli tapana kiinnittää pitkällä koruneulalla; yhdessäkin Paritin tapauksessa tällaista neulaa ei kuitenkaan ole kuvattu. Sen sijaan hartiahuivin päiden horisontaaliset väripaneelit ja reunabrodeeraukset on useimmiten esitetty tarkoin. Myös esineparin 13 ja 14 uumaa kiertävän vyön reunat on brodeerattu. On mielenkiintoista verrata ”naisten” vaatetuksen melko yksityiskohtaista kuvausta tämän lähes totaaliseen sivuuttamiseen ”miesten” tapauksessa. Paritin ihmisesitysten pohjalta pukeutumisen voisi olettaa olleen voimakkaasti sidoksissa feminiiniseen identiteettiin, kun taas maskuliinisuuden suhteen

tärkeämmässä roolissa olisivat ehkä olleet korva- ja huulikorut yms. koristeet.

Paritin viidestä ”naisesta” ainoastaan yhdelle on kuvattu koruja – ja hänellekin vain rannekorupari. Varmuudella voimme todeta, että naisista yhdelläkään ei ole huulikorua, kaulassa roikkuvaa koristetta tai kokamälliä poskessaan.¹⁰ Kaikkien naisten korvat ovat tukan peitossa. Tästä syystä emme voi suoranaisesti todeta mitään korvakorujen käytöstä. On kuitenkin luultavaa, että mikäli korvakorut olisivat olleet oleellinen osa Tiwanaku-naisten tyypillistä asukokonaisuutta, näitä esiintyisi myös Paritin keramiikassa.¹¹ Koska kaikkien ”naisten” nilkat sekä neljän ”naisen” kädet ovat ”piilossa” vaatteiden alla, ranne- ja nilkkakorujen käytön yleisyyteen on hankala ottaa kantaa.

Paritin ”naisten” tukka on pitkä ja roikkuu kahdella palmikolla/”poninhännällä” kasvojen kummankin puolen. Esineparin 17 ja 18 tapauksessa tukkalaitetta vaikuttaisi peittävän jonkinlainen hunttu, jollainen kolmella muullakin ”naisella” mahdollisesti on.¹² Pärssinen (2005b: 31-32) on todennut, että intiaanisyntyisen Guaman Poma de Ayalan kuvitetussa kronikassa Bolivian ylätasankoalueen naiset käyttivät melko samantyyppisiä hunttuja. Mainitun kronikan (Guaman Poma [1615] 1987) kuvituksen valossa ylätasangon pukeutumistottumuksissa vaikuttaisi muutenkin olleen melko tavalla jatkuvuutta vuoden 1000 tienoilta 1600-luvulle.

Lopuksi

Artikkelini on monessa mielessä vasta alustava ekskursio Paritin ihmisaiheeseen keramiikkaan. Monia kysymyksiä on vielä avoinna. Emme esimerkiksi tiedä, esittävätkö Paritin ”miehet” ja ”naiset” muinoin eläneitä todellisia henkilöitä tai merkittäviä kulttuuriheeroksia vai ovatko ne arkkityyppisiä kuvauksia miehisydestä ja naiseudesta. Paritin ihmisaiheisen keramiikan vertailu muista yhteyksistä löydettyihin Tiwanaku-

ihmiskuvauksiin on myös kesken. Alustavasti vaikuttaa kuitenkin siltä, että Paritin aineistossa hyvin harvinainen kasvomaalaus/tatuointi olisi muualta löytyneissä ”muotokuvissa” paljon yleisempää (ks. esim. Berenguer 2000: 9, 11, 23, 69-70; Ponce 2003: Kuva 47.1; Posnansky 1957: Kuvataulu LXVI A). Edistyessään Paritin ihmiskeramiikan tutkimus tulee epäilemättä johtamaan moniin uusiin mielenkiintoisiin tuloksiin ja hypoteeseihin.

Kiitokset

Paritin arkeologiset tutkimukset (2003–05) suoritettiin osana Prof. Martti Pärssisen johtamaa ”Etnisten identiteettien muodostumis- ja muovautumisprosessit eteläisten Keski-Andien alueella vuosina 700–1825 jKr.” -projektia, jota Helsingin yliopisto rahoittaa. Lisäksi Suomen Kulttuurirahasto tuki v. 2005 kaivauksia huomattavalla summalla.

Loppuviitteet

1 Tätä kirjoittaessani jälkityöt uhrikuoppa 2:n aineiston parissa ovat vielä kesken, mistä syystä en ole huomionnut kyseistä materiaalia. Alustavien kaivaushavaintojen perusteella toisenkin uhrikuopan löytöjen joukossa on jonkin verran veistoksellista ihmiskeramiikkaa, mutta sen määrä on huomattavasti vähäisempi kuin uhrikuoppa 1:ssä.

2 Useampikin tässä ”perinteiseksi” muotokuva-astiaksi luetuista esineistä on alkujaan saattanut olla kulhomaisen astian jalusta, sillä kolmen astian ylemmät osat puuttuvat.

3 On tärkeää korostaa, etteivät Paritin parilliset astiat tässä tai muissakaan tapauksissa ole toistensa identtisiä kopioita, vaan ne on tehty käsityönä ja niissä on välillä melko huomattaviakin yksilöllisiä eroja.

4 Korvakoruilla tarkoitetaan tässä artikkelissa useimmiten melko kookkaita putkimaisia

esineitä, joiden toisessa päässä on putkea leveämpi (pyöreä) koristelevy tai -nappi.

5 Esine 3 on huomattavasti pariaan paremmin säilynyt. Sen vasemmalla poskella on häivähdys maalatusta, mahdollisesti tatuointiin tai kasvomaalaukseen viittaavasta koristelusta.

6 Nämä esineet ovat saattaneet toimia kulhon jalustana.

7 Esine 26 on huomattavasti suurempi kuin kaksi muuta astiaa. Esine 27:n mies puolestaan on hieman kookkaampi ja laihempi kuin esineen 28 kuvaama lihavahko henkilö.

8 Mainittu kuvaustapa tuo mieleen joidenkin Etelä-Perun rannikkoalueen esikolumbiinisten kulttuurien ns. muumionnytit. En kuitenkaan usko, että tässä tapauksessa tarkoituksena olisi ollut kuvata vainajaa.

9 Paritin miesesitysten suhteen on syytä mainita vielä eräs morfologinen havainto: kaikissa kahdeksassa miesastiassa ja kahdessa muoto-kuva-astiassa on (tai on ollut) kapea yläviistoon osoittava pilli, jollaista yhdessäkään naisastiassa ei ole. Pilliin saattaisi ehkä siis liittyä jonkinlaista fallossymboliikkaa.

10 Tyynenmeren rannikolla, nykyisten Perun ja Ecuadorin rajavyöhykkeen pinnassa, naisten kuitenkin tiedetään käyttäneen huulikoruja vuosituhanten ajan (Cordy-Collins 2001). Lisäksi erään British Museumin kokoelmiin kuuluvan naisaiheisen Tiwanaku-astian (Young-Sánchez 2004: Kuva 5.16) alahuulessa on reikä, kaulassa leveä kaulakoru tai rintakoriste ja ranteissa korut.

11 Lisäksi on syytä muistaa, että inka-aikaan korvakoruja tosiaankin kantoivat nimenomaan miesylimykset.

12 Ainoastaan esineparin 13 ja 14 ”naisesta” voi melkoisella varmuudella sanoa, ettei hänellä ole tällaista huntua.

Bibliografia

- Bauer, Brian S. & Stanish, Charles 2001: *Ritual and Pilgrimage in the Ancient Andes*. University of Texas Press, Austin.
- Berenguer Rodríguez, José 1993: (toim.) *Identidad y prestigio en los Andes: Gorros, turbantes y diademas*. Museo Chileno de Arte Precolombino, Santiago.

- Berenguer Rodríguez, José 2000: *Tiwanaku. Señores del Lago Sagrado*. Museo Chileno de Arte Precolombino, Santiago.
- Berrin, Kathleen 1997: (toim.) *The Spirit of Ancient Peru. Treasures from the Museo Arqueológico Rafael Larco Herrera*. Thames and Hudson, Lontoo.
- Cieza de León, Pedro de [1553] 2000: *La Crónica del Perú*. Edición de Manuel Ballesteros. *Crónicas de América* 5. Dastin, S. L., Madrid.
- Cobo, Bernabé [1653] 1979: *History of the Inca Empire. An account of the Indians' customs and their origin together with a treatise on Inca legends, history, and social institutions*. Translated and edited by Ronald Hamilton. University of Texas Press, Austin.
- Cobo, Bernabé [1653] 1990: *Inca Religion and Customs*. Translated and edited by Ronald Hamilton. University of Texas Press, Austin.
- Cordy-Collins, Alana 2001: Labretted Ladies: Foreign Women in Northern Moche and Lambayeque Art. *Moche Art and Archaeology in Ancient Peru* (toim. J. Pillsbury). Center for Advanced Study in the Visual Arts, National Gallery of Art, Washington, D.C. (246-257)
- Goldstein, Paul S. 2005: *Andean Diaspora. The Tiwanaku Colonies and the Origins of South American Empire*. University Press of Florida.
- Guaman Poma de Ayala, Felipe [1615] 1987: Nueva crónica y buen gobierno. Edición de John V. Murra, Rolena Adorno y Jorge L. Urioste. *Crónicas de América* 29a-c. Historia 16, Madrid.
- Kolata, Alan L. 2003: The Proyecto Wila Jawira Research Program. *Tiwanaku and Its Hinterland. Archaeology and Paleocology of an Andean Civilization 2. Urban and Rural Archaeology* (toim. A. L. Kolata). Smithsonian Institution Press, Washington & Lontoo. (3-17)
- Korpisaari, Antti 2005: Bolivian Pariti-saaren Tiwanaku-keramiikkauhrit. *Muinaistutkija* 3/2005. (6-17)
- Ponce Sanginés, Carlos 2003: *La cultura Tiwanaku y el sistema sociocultural prehispanico. Ensayo de síntesis arqueológica. Tomo III de la serie Tiwanaku y su fascinante desarrollo cultural*. Universidad Americana & Producciones "CIMA", La Paz, Bolivia.
- Posnansky, Arthur 1957: *Tiahuanacu. The Cradle of American Man. La Cuna del Hombre Americano*. Volumes III-IV. Ministerio de Educación, La Paz, Bolivia.
- Pärssinen, Martti 2003: Copacabana ¿el Nuevo Tiwanaku? Hacia una comprensión multidisciplinaria sobre las secuencias culturales post-tiwanacotas de Pacasa, Bolivia. *Los Andes: cincuenta años después (1953-2003). Homenaje a John Murra* (toim. A. M. Lorandi, C. Salazar-Soler & N. Wachtel). Pontificia Universidad Católica del Perú, Lima. (229-280)
- Pärssinen, Martti 2005a: *Caquiaviri y la provincia Pacasa: Desde el Alto-Formativo hasta la Conquista Española (1-1533)*. Maestría en Historias Andinas y Amazónicas, Universidad Mayor de San Andrés, Colegio Nacional de Historiadores de Bolivia & Producciones "CIMA", La Paz, Bolivia.
- Pärssinen, Martti 2005b: Tiwanaku: una cultura y un estado andinos. *Pariti: isla, misterio y poder. El tesoro cerámico de la cultura Tiwanaku* (toim. A. Korpisaari & M. Pärssinen). República de Bolivia & República de Finlandia, La Paz, Bolivia. (17-37)
- Sagárnaga Meneses, Jédu & Korpisaari, Antti 2005: Pariti, la isla que asombró al mundo. *Pariti: isla, misterio y poder. El tesoro cerámico de la cultura Tiwanaku* (toim. A. Korpisaari & M. Pärssinen). República de Bolivia & República de Finlandia, La Paz, Bolivia. (39-51)
- Stanish, Charles & Bauer, Brian S. 2004: (toim.) *Archaeological Research on the Islands of the Sun and Moon, Lake Titicaca, Bolivia: Final Results from the Proyecto Tiksi Kjarca. Cotsen Institute of Archaeology at UCLA, Monograph 52*.
- Young-Sánchez, Margaret 2004: (toim.) *Tiwanaku: Ancestors of the Inca*. Denver Art Museum & University of Nebraska Press, Denver, Lincoln & Lontoo.